

indvoldene; nogle læger mener, at hvis man fastende holder den grønne plante i hånden, til den er varm, og så mod næsen, opløser den forstoppelse – »om så er eller ikke kan enhver let forsøge«. På apoteker tilberedes af blomsterne et sukkerudtræk mod gulsot, »for den årsags skyld véd kvinderne også i nogle landskaber [Danmark?] først på året at bage kager af æg og komme denne plante deri, hvilke kager ikke smager ilde«.

Urten er anført i farmakopeen 1772 og sælges endnu på nogle apoteker. Den virker mod lungesot, er urindrivende og opløsende og anvendes til brystte (1761; 2), desuden hjertestyrkende og sammensnerpende (1806; 3).

Saften af korsknop og gyldenris drikkes mod stensmerter (4). »Gundelbær« m.m. kogt i kalvekødssupe indtages for tæring = tuberkulose (5). Blev lagt på forstuede kropsdele (6) og stukket i øre mod tandpine (7).

»Hummelolie« (af korsknop?) nævnes i salve på gigt og stivhed, i råd for ørebylder og mod tandpine (8).

Te af korsknop gives heste mod indvoldsorm (1761; 2); planten er bestanddel af middel for hestens fibel, kolik, diarré og forfangenhet samt sygdomme hos kvæget (9).

LITTERATUR: (1) 841 1577,97; (2) 696 216; (3) 398 1806,557; (4) 328f 1,201 sml. 488 o 183; (5) 488 o 113 (Fyn?) jf. 519 77; (6) 783b; (7) 82 117; (8) 488 o 232,248,254,259; (9) 83 43,67,78,111,213.

ANDEN ANVENDELSE

Bønderkvinder bruger bladene til at vaske mælkébøtterne med for at få megen fløde på mælken (1648; 1). Anvendes ved brygning eller hænges i ølkarret for at gøre øllet klarere og hindre en for hurtig gæring (1761; 2).

Bladene bruges som kålerstatning (1648; 1), de kan spises som salat (3). Planten er anvendelig til gærvning (1806; 4).

LITTERATUR: (1) 697 63,378; (2) 696 216; (3) 712 32; (4) 398 1806,557.

Kransburre, *Marrubium vulgare*

Hviduldet eller gråfiltet 25–60 cm høj med hjer-teformede, takkede og rynkede blade, de hvide blomster med smal overlæbe sidder i adskilte, næsten kuglerunde kranse. Nu meget sjældent på grusede steder omkring landsbyer, vel oprindelig

Kransburre.
Simon Paulli:
Flora Danica,
1648.

forvildet fra dyrkning som lægeplante i middelalderen og renessancen (1); dens frø er fundet i udgravninger af det middelalderlige København (2), o. 1650 var den ikke kendt som dyrket (3).

Kransburre 1888ff navnet er konstrueret: blomsterkransene har hagekrummede tænder. *Marube* begyndelsen af 1400-t; 1533ff efter det betaniske slægtsnavn, hvis oprindelse er uvis; *hvid marube* begyndelsen 1400-t–1821, *blind nælde* o. 1450–1688, *sygemynte* 1596, anvendt mod kvindesygdomme: *moderurt* Bornholm slutningen af 1800-t; *døvnælde* Bornholm o. 1870 (4).

LITTERATUR (1) 540 87–90; (2) 778b 142; (3) 697 1648,285; (4) 689 2,26f.

LÆGEMIDLER

Om forvekslinger i urtebøgerne se s. 113; 'sort marube' er tandbæger (*Ballota nigra*).

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): indtages for brystmerter, åndenød, hoste og sidesmerter, fremskynder nedkomst og uddriver efterbyrden, blandet med honning renser den sår og bylder. Saften blandet med vin og honning dryppes i næsen for mørke øjne og gulsot, blandet med rosenolie i smertende øjne. Urten hjælper mod blæresygdomme. – Senere afskrift: vinafkog er urindrivende, god mod »koldpis«, dekokt med eddike og honning skal drikkes af syg kvinde, renser hende og renser desuden blæren og fjerner dens ildelugt.

1400-t: saften af kransburre og matrem blandet med smør og honning spises for dårlig ånde, der skyldes rådden lunge. Saften blandet med malurtsaft m.m. dryppes i øre for at uddrive orm, afkog alene eller i blanding drikkes mod hoste; bestanddel af middel mod brystsonde, i drik for hjertesygdom og råd mod lungesygdom; vandafkog er anvendelig til dampbad af hæmoroïder (2). Saften dryppes i næsen for gulsot (3). Vindekokt drikkes mod smertefuld vandladning, virker urindrivende, eddikeafkog blandet med honning fremkalder menstruationen, dekoktet blandet med bævergejl renser blæren og fjerner dens stank (4).

Christiern Pedersen 1533: vin- eller ølafkog drikkes mod tæring (21a), saften blandet med patientens urin mod gulsot (38a), vin- eller olieafkog er tjenlig til plaster mod diarré (42a), kogt med oliven- eller bomolie til omslag for mavesmerter (46b), hæmoroïder bades med vin- eller vandafkog tilsat salt (53b).

Henrik Smid 1546ff (5): saften eller vin- eller vandafkog af bladene tilsat honning drikkes for at modvirke åndenød, hoste, brystets gamle sår og sting, åbner den tilstoppede lever, milt og livmoder, udvider efterbyrden, renser livmoderen og »får kvindernes tid [menstruation] til at flyde«, især et dekokt af kransburre og roden af blå iris. Saften drikkes mod forgiftning og efter bid af giftig orm; den giver klare øjne, dræber orm i mave og øren. Med planten bades og røges mod vagina »på de kvinder, som plages med den hvide flegmatiske flod og altid har ondt i ryggen, benene og siden«. Afkog læger skab o.a. hudurenheder, hermed bades brystbylder og ø den knuste urt og honning pålægges. »Hvis nogen har gået eller arbejdet sig træt, skal han tage saften af kransburre, blande den med rosenolie og gnide sig dermed«.

Simon Paulli 1648, 285: sirup af planten anbefales mod gammel hoste og trangbrystighed, afkog for ophørt menstruation og mod livmodersmerter, udvider efterbyrden, drikkes mod gulsot og

kolik, kan bruges til vask af fnat, destilleret vand af planten til omslag på gnidsår mellem lemmerne.

Plukkes og drikkes i bestemte månefaser med vin mod podagra (1614; 6). Urten er anført i farmakopeen 1772–o. 1860; den har opløsende og styrkende egenskaber (1806; 7), indgår i te for svindsot og åndenød (8), te af de tørre blade drikkes mod stikhoste (9).

Til omslag på hestens forvriddning og forstuvning, i råd for dens hoste, kransburre og lungeurt kogt med mælk indgives mod kvægets sygdomme (10).

Planten kan anvendes til garvning (7); den benyttes i konfekturfabrikation.

LITTERATUR: (1) 343 78f,164,265; (2) 15 29,33,37, 39–41,43,45,53,66; (3) 348b 51; (4) 348c 95f; (5) 841 1546,3,1577,4; (6) 637 1925,132; (7) 398 1806,565; (8) 488 o 195,206,294; (9) 408 29; (10) 83 58,99,212.

Læge-Betonie, *Betonica officinalis*

vekser sjældent i vestlollandske egeskove og -krat og nogle få andre steder; det er en 25–60 cm stift opret plante med ruhåret stængel og aflange, groft rundtakkede blade, de purpurrøde blomster er samlet i et aks.

Læge-betonie. Simon Paulli: *Flora Danica*, 1648.

